

Marek Gedl

Problematyka wczesnej fazy grupy tarnobrzeskiej

Epoka brązu i wczesna epoka żelaza reprezentowana jest na terenie województwa rzeszowskiego przez liczne stanowiska zaliczane głównie do grupy tarnobrzeskiej. Grupa tarnobrzeska w polskiej literaturze archeologicznej włączana jest w obręb kultury łużyckiej. Jednak należy stwierdzić, że omawiana tu grupa w poważnym stopniu wyodrębnia się spośród innych grup lokalnych także zaliczanych do kultury łużyckiej. Wprawdzie ludność grupy tarnobrzeskiej stosowała powszechnie ciałopalny obrządek pogrzebowy i chowała zmarłych na rozległych cmentarzyskach w płaskich grobach popielnicowych, co jest zjawiskiem najbardziej rozpowszechnionym w obrębie szeroko pojmowanej kultury łużyckiej. Ale jednak inwentarz zabytkowy, głównie ceramiczny, w pewnej też mierze i metalowy, odbiega dość znacznie od form rozpowszechnionych w innych grupach lokalnych zaliczanych do kultury łużyckiej. Gdy bliżej rozpatrujemy obrządek pogrzebowy ludności grupy tarnobrzeskiej, to i w tej dziedzinie możemy wykazać występowanie rozmaitych cech typowych właśnie dla grupy tarnobrzeskiej, a znacznie mniej pospolitych w obrębie innych grup lokalnych zaliczanych do kultury łużyckiej.

Różnice w materiale zabytkowym, głównie w ceramice, pomiędzy grupą tarnobrzeską a innymi jej współczesnymi grupami zaliczanymi do kultury łużyckiej są na tyle istotne, że nie można ustalić schematu chronologicznego dla grupy tarnobrzeskiej w oparciu o systemy chronologiczne opracowane dla grup sąsiednich. Bardzo oryginalny zestaw form ceramicznych w obrębie grupy tarnobrzeskiej narzuca konieczność wypracowania specjalnego systemu chronologicznego dla omawianej grupy. Zadanie to jest jednak w poważnym stopniu utrudnione przez szereg czynników. Jednym z nich jest fakt, że w grobach grupy tarnobrzeskiej, w przeciwieństwie do grobów innych grup kultury łużyckiej, spotykamy bardzo małą ilość naczyń. Przeważnie w skład grobu wchodzi popielnica nakryta misą. Stosunkowo rzadko spotyka się w grobach inne naczynia, pełniące funkcję przystawek. Ten stan rzeczy wręcz uniemożliwia rozpracowanie zagadnienia współwystępowania ze sobą rozmaitych form naczyń.

Z drugiej strony w zespołach grobowych spotyka się nader rzadko wyroby metalowe, dobrze datujące, które mogłyby posłużyć jako punkty zaczepienia przy rozpracowywaniu schematu chronologicznego dla omawianej grupy. Brak także informacji o ewentualnym występowaniu stratygrafii poziomej na licznie już rozkopanych cmentarzyskach grupy tarnobrzeskiej. Uchwycenie stratygrafii poziomej na większych, długotrwale użytkowanych obiektach mogłoby w efekcie przynieść nader istotne informacje o tendencjach rozwojowych zarówno w obrządku pogrzebowym, jak i wśród materiałów zabytkowych. Obserwacje takie w poważnym stopniu ułatwiłyby przeprowadzenie szczegółowej periodyzacji w obrębie grupy tarnobrzeskiej.

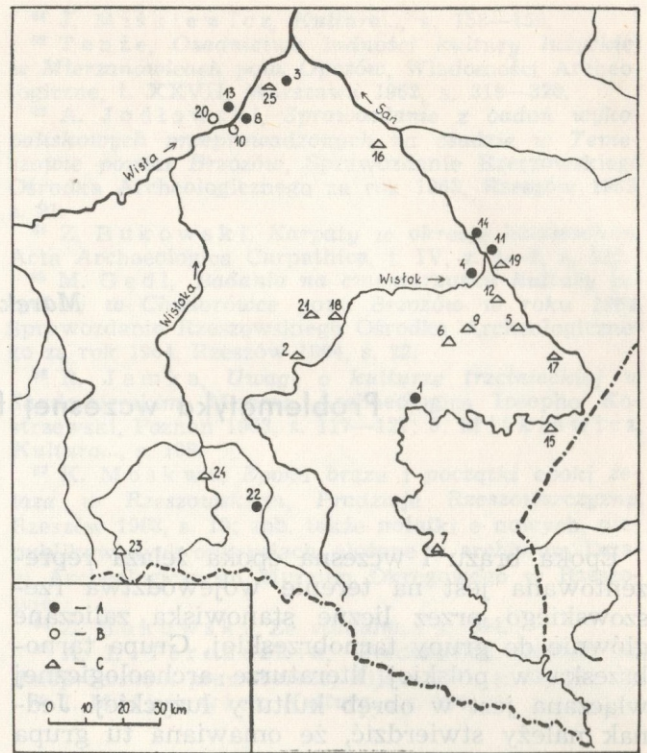
W świetle dotychczasowych obserwacji, w rozwoju grupy tarnobrzeskiej można wyróżnić trzy zasadnicze fazy: wczesną, środkową i późną¹. Fazę wczesną datować możemy w zasadzie na IV okres epoki brązu. Jest jednak dość prawdopodobnym, że obejmuje ona, przynajmniej w części także i III okres tej epoki. Faza środkowa występuje w V okresie epoki brązu i być może przechodzi do początków wczesnej epoki żelaza. Faza późna obejmuje okres halsztacki, zwłaszcza jego młodszy podokres (Hallstatt-D) i być może przechodzi także do wczesnej fazy okresu lateńskiego. Przedstawiony tu schemat chronologiczny jest nader ogólny i wymaga jeszcze bardziej szczegółowego przepracowania w oparciu o materiały odkryte w ostatnich latach na dużych cmentarzyskach grupy tarnobrzeskiej.

W trakcie dotychczasowych studiów staje się coraz jaśniejszym fakt, że przy opracowywaniu szczegółowej periodyzacji grupy tarnobrzeskiej w małym tylko stopniu będą przydatne analogie zaczerpnięte z sąsiadujących z omawianą grupą innych grup kultury łużyckiej. Wyznaczniki chronologiczne istotne dla tych grup nie znajdują najczęściej odpowiedników w obrębie grupy tarnobrzeskiej. Wydaje się, że większe znaczenie będą miały wzajemne podobieństwa w materiale zabytkowym grupy tarnobrzeskiej oraz grup czy kultur nie zaliczanych do kultury łużyckiej, a położonych na południe, czy na wschód od zasięgu grupy tarnobrzeskiej.

Do zagadnień szczególnie trudnych do opracowania należą w chwili obecnej problemy związane z genezą grupy tarnobrzeskiej i wczesną fazą tej grupy. Jak wiadomo dość powszechnie, znaczna większość grup lokalnych kultury łużyckiej ukształtowała się na podłożu kultury przedłużyckiej, u schyłku II okresu epoki brązu, czy też w początkach III okresu tej epoki. Niektóre z grup wschodniej połaci kultury łużyckiej uformowały się mniej więcej współcześnie na podłożu kultury trzcinieckiej, dziedzicząc niektóre elementy tej kultury. Dotyczy to zwłaszcza grupy konstantynowskiej. W odniesieniu do grupy tarnobrzeskiej, udział kultury przedłużyckiej w jej genezie musimy raczej odrzucić. Spotykamy wprawdzie na terenie województwa rzeszowskiego brązowe wyroby importowane z terenów naddunajskich, zajętych podówczas przez wschodnią grupę kultur mogiłowych², bliskich w pewnej mierze kulturze przedłużyckiej. Brak jednak dotąd z terenu województwa rzeszowskiego, czy też z przyległych obszarów, jakichkolwiek zespołów, na podstawie których moglibyśmy wnosić o obecności tu w II okresie epoki brązu kultury przedłużyckiej. Nie widać też zupełnie wśród materiałów, które zaliczamy do wczesnej fazy grupy tarnobrzeskiej, jakichkolwiek nawiązań, bądź to bezpośrednich do kultury przedłużyckiej, bądź też do wczesnej fazy tych grup kultury łużyckiej, które ukształtowały się na podłożu kultury przedłużyckiej.

Trudno też wykazać istnienie większej ilości bezpośrednich powiązań pomiędzy wczesną fazą grupy tarnobrzeskiej, a kulturą trzciniecką. Jak wspomniano już powyżej, obecność grupy tarnobrzeskiej stwierdzamy na terenie województwa rzeszowskiego. Prócz tego stanowiska tej grupy znamy z południowo-wschodniej części województwa kieleckiego, głównie z okolic Sandomierza oraz z południowo-zachodniej części województwa lubelskiego, głównie z przyległych do doliny Wisły partii powiatu kraśnickiego. Gdy rozpatrzmy sytuację, jaka panowała w II okresie epoki brązu na terytorium zajmowanym później przez grupę tarnobrzeską, to możemy stwierdzić obecność stanowisk kultury trzcinieckiej na północnych peryferiach rozciągłego obszaru, zwłaszcza na lewym brzegu Wisły. Stanowiska tej kultury grupowały się szczególnie w okolicach Sandomierza. Nielicznie tylko są one reprezentowane na prawym brzegu Wisły, w północnej części województwa rzeszowskiego. Natomiast stanowiska zaliczane już do wczesnej fazy grupy tarnobrzeskiej (Ryc. 1) bynajmniej nie grupują się szczególnie na obszarze zajmowanym dawniej przez kulturę trzciniecką. Znaczna część stanowisk koncentruje się nad środkowym Sanem, sięgając w górę tej rzeki oraz w głąb doliny Wisłoka i doliny Mleczki. Natomiast niewielkie tylko skupienie stanowisk wczesnej fazy grupy tarnobrzeskiej możemy wyróżnić nad Wisłą w okolicy Sandomierza.

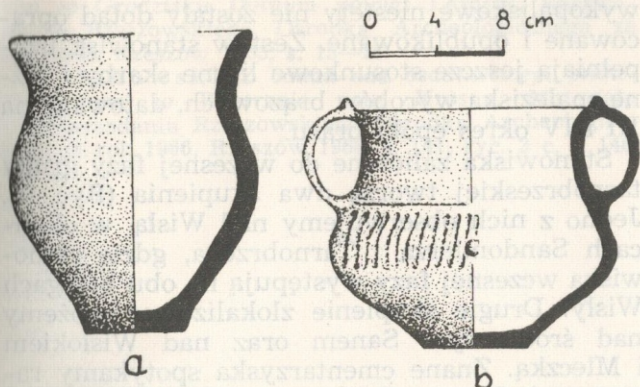
Za przejaw tradycji kultury trzcinieckiej w obrębie wczesnej fazy grupy tarnobrzeskiej zwykło się uważać smukłe garnki o esowatym

Ryc. 1. Rozmieszczenie stanowisk z wczesnej fazy grupy tarnobrzeskiej. A — cmentarzysko, B — osada, C — skarb lub luźne znalezisko wyrobów brązowych. 1 — Bachórz-Chodorówka pow. Brzozów, 2 — Czudec pow. Strzyżów, 3 — Furmany pow. Tarnobrzeg, 4 — Grodzisko Dolne pow. Leżajsk, 5 — Jarosław m. pow. — okolica, 6 — Kańczuga pow. Przeworsk, 7 — Lesko m. pow., 8 — Machów pow. Tarnobrzeg, 9 — Maćkówka pow. Przeworsk, 10 — Nagnajów pow. Tarnobrzeg, 11 — Paluchy pow. Jarosław, 12 — Pełkinie pow. Jarosław, 13 — Piaseczno pow. Tarnobrzeg, 14 — Piskorowice pow. Leżajsk, 15 — Przemysł m. pow., 16 — Przędziel pow. Nisko, 17 — Radymno pow. Jarosław, 18 — Rzeszów m. pow. — okolica, 19 — Sieniawa, pow. Jarosław, 20 — Swiniary pow. Sandomierz, 21 — Trzciana pow. Rzeszów, 22 — Wietrzno pow. Krosno, 23 — Wysowa pow. Gorlice, 24 — Zależę pow. Jasło, 25 — Żupawa pow. Tarnobrzeg.

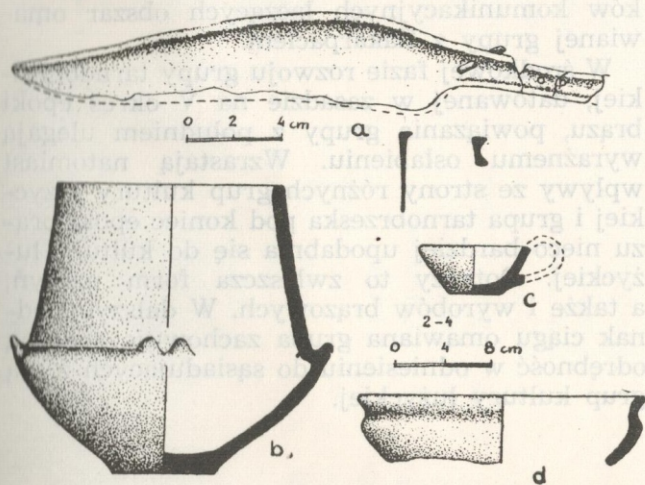
profilu (Ryc. 2, a). W formie tych naczyń można z pewnym prawdopodobieństwem dopatrywać się pewnych wpływów ze strony kultury trzcinieckiej. Nie należy jednak zapominać, że zbliżone w formie naczynia spotyka się także w kulturach położonych dalej na wschód od zasięgu grupy tarnobrzeskiej, między innymi w inwentarzu kultury wysokiekiej. We wcześniejszym okresie zbliżone formy naczyń spotykamy też w kulturze komarowskiej. W tym wypadku można by też zakładać, że właśnie naczynia o esowatym profilu kultury komarowskiej stanowiły pierwowzory dla naczyń charakterystycznych dla wczesnej fazy grupy tarnobrzeskiej.

Obok naczyń o esowatym profilu, w inwentarzu wczesnej fazy grupy tarnobrzeskiej spotykamy szerokootworowe naczynia o brzuścu baniastym i wyodrębnionej szyi, zaopatrzone w dwa ucha łączące ze sobą krawędź naczyń z nasadą szyi. Naczynia te są zdobione żłobkami na brzuścu i charakterystycznymi guzkami na uchach (Ryc. 2, b). Naczyń tych nie możemy wyprowadzić z zasobu form ceramicznych typ-

Ryc. 2. Grodzisko Dolne pow. Leżajsk, Naczynia z grobu 1.

wych dla kultury trzcinieckiej. Natomiast bliskie do nich analogie możemy znaleźć na terenie Zakarpacia, między innymi w kulturze Noua. Także podobne naczynia spotyka się w kulturze komarowskiej, gdzie uchodzą za świadectwo silnych wpływów z obszarów zakarpackich. Podobnie szereg dalszych naczyń, które zaliczamy do wczesnej fazy grupy tarnobrzeskiej, posiada nawiązania do terenów zakarpackich. Dotyczy to szczególnie naczyń wazowatych, zdobionych rogowatymi guzkami na załomie (Ryc. 3, b).

Ryc. 3. Bachórz-Chodorówka pow. Brzozów, Nóż brązowy i naczynia z grobu 95.

Niezależnie od obecności na cmentarzyskach wczesnej fazy grupy tarnobrzeskiej licznych form ceramicznych, które wykazują wyraźne nawiązania do położonych na południe terenów zakarpackich, na obszarze zajęтым przez grupę tarnobrzeską stwierdzamy występowanie znacznej liczby wyrobów brązowych pochodzenia zakarpackiego. Wyroby te, bądź to w skarbach, bądź też znajdowane jako znaleziska luźne, grupują się wyraźnie na omawianym terenie począwszy od II po IV okres epoki brązu. Szereg skarbow pochodzenia zakarpackiego znaleziono na terenie Podkarpacia, w dolinach rzek. Skarby te wyznaczają przebieg szlaków komunika-

cyjnych, biegnących z południa na północ, poprzez przełęcze karpackie, a następnie dolinami rzek takich jak Wisłoka, Wisłok, czy San, ku Wiśle.

Obecność tak licznych elementów pochodzenia zakarpackiego w obrębie wczesnej fazy grupy tarnobrzeskiej pozwala na twierdzenie, że do ukształtowania się grupy tarnobrzeskiej w znacznym stopniu przyczyniły się silne wpływy ze strony kultur zakarpackich. Obserwujemy tu podobne w zasadzie zjawisko, jakie nastąpiło na terenie górnego Podniestrza i w przyległej doń części Podkarpacia. Tam, w przybliżeniu współcześnie, kształtowała się kultura holihradzka, na której powstanie złożyła się silna infiltracja z obszarów zakarpackich. W chwili obecnej trudno jeszcze ustalić czy oddziaływania ze strony kultur zakarpackich ograniczyły się tylko do wpływów kulturowych, połączonych z ożywionymi kontaktami handlowymi, o których świadczą liczne wyroby metalowe pochodzenia zakarpackiego. Nie jest jednak wykluczonym, że mamy tu do czynienia także z napływem ludności z południowej strony Karpat. Można przypuszczać, że po okresie silnej penetracji handlowej, zapoczątkowanej jeszcze w ciągu II okresu epoki brązu, nastąpił napływ ludności zakarpackiej, głównie z dorzecza górnej Cisy, poprzez przełęcze karpackie na północ, na tereny położone w dorzeczu Sanu i Wisły. Fala ludności pochodzenia południowego, zakarpackiego, przyniosła ze sobą szereg własnych elementów kulturowych. Ludność ta nawarstwiała się także na część terytorium o tradycjach kultury trzcinieckiej. Ze zmieszania się różnych wartości kulturowych wytworzyła się grupa tarnobrzeska, która charakteryzuje się wyraźnie dużą ilością elementów południowych, zakarpackich.

Powstaje teraz pytanie, kiedy nastąpiło uformowanie się grupy tarnobrzeskiej. Odpowiedź na to pytanie nie należy do łatwych. Wiemy napewno, że w IV okresie epoki brązu wczesna faza grupy tarnobrzeskiej była już w pełni uformowana. Znamy kilka dużych cmentarzysk, na których występują groby, które możemy z dużym prawdopodobieństwem datować właśnie na ten okres. Niestety dysponujemy bardzo małą ilością zespołów dobrze datowanych przez wyroby brązowe (Ryc. 3). Wydaje się jednak bardzo prawdopodobnym, że rozwój grupy tarnobrzeskiej zapoczątkowany został nieco wcześniej, w III okresie epoki brązu, a przynajmniej w drugiej połowie tego okresu. Za tak wczesnym datowaniem początków grupy tarnobrzeskiej przemawiają niektóre materiały z cmentarzyska w Grodzisku Dolnym pow. Leżajsk. Dotyczy to zarówno grobów 1 i 2 z badań M. Gedla (Ryc. 2), jak i grobu 138 z badań K. Moskwy, wyposażonego między innymi w brązową szpilę z pastorałowatą główką i bransoletą brązową, otwartą, zdobioną grupami podłużnych i poprzecznych kresek. Stosunkowo wczesne wyroby brązowe odkryto także na cmentarzysku w Bachórz-Chodorówce pow. Brzozów. Ciągłe jednak ilość zespołów, które z większą pewnością można by było datować na III okres epoki

brązu w obrębie grupy tarnobrzesckiej jest nader znikoma.

W chwili obecnej do wczesnej fazy grupy tarnobrzesckiej, datowanej w zasadzie na IV i z pewnym zastrzeżeniem także na III okres epoki brązu, należy osiem cmentarzysk. Z nich największe, to liczące po kilkaset pochówków z wczesnej fazy, cmentarzysko w Bachórze-Chodorówce pow. Brzozów³ i w Machowie pow. Tarnobrzeg⁴. Duże znaczenie ma także cmentarzysko w Grodzisku Dolnym pow. Leżajsk⁵. Na szczególną uwagę zasługuje tu wysunięte daleko na południe, w głąb Karpat, cmentarzysko w Wietrznie pow. Krosno. Na cmentarzysku tym znaleziono między innymi fragmentarycznie zachowaną brzytwę brązową⁶, pochodzenia południowego. Brzytwę tę można datować na okres Hallstatt-A⁷. Wedle u nas obowiązującego systemu chronologicznego brzytwa ta datuje cmentarzysko w Wietrznie na początek IV okresu epoki brązu, lub być może nawet na drugą połowę III okresu tej epoki.

Cmentarzyska należą do najlepiej rozpoznanych stanowisk wczesnej fazy grupy tarnobrzesckiej. Są to wszystko cmentarzyska płaskie, na których występują przeważnie groby ciałopalne popielnicowe, pozbawione jakichkolwiek konstrukcji kamiennych. Znacznie rzadziej spotyka się wśród pochówków popielnicowych także pojedyncze groby ciałopalne bezpopielnicowe — jamowe. Do problemów dotąd nie wyjaśnionych w pełni należy obecność pojedynczych pochówków szkieletowych na cmentarzysku w Bachórze-Chodorówce. Groby te wyposażone tylko w ozdoby brązowe, niestety niezbyt charakterystyczne, odkryto wśród pochówków ciałopalnych, zaliczanych do wczesnej fazy grupy tarnobrzesckiej. Owe groby szkieletowe pochodzą napewno z epoki brązu, ale nie została wyjaśniona dotąd ich ewentualna przynależność do wczesnej fazy grupy tarnobrzesckiej.

Znacznie słabiej niż cmentarzyska, rozpoznane zostały osady wczesnej fazy grupy tarnobrzesckiej. Osady te znamy dotąd głównie z okolic Tarnobrzegu⁸. Prowadzone na nich badania

wykopaliskowe niestety nie zostały dotąd opracowane i opublikowane. Zestaw stanowisk uzupełniają jeszcze stosunkowo liczne skarby i luźne znaleziska wyrobów brązowych, datowane na III i IV okres epoki brązu.

Stanowiska zaliczane do wczesnej fazy grupy tarnobrzesckiej tworzą dwa skupienia (Ryc. 1). Jedno z nich obserwujemy nad Wisłą, w okolicach Sandomierza i Tarnobrzega, gdzie stanowiska wczesnej fazy występują na obu brzegach Wisły. Drugie skupienie zlokalizować możemy nad środkowym Sanem oraz nad Wisłokiem i Mleczką. Znane cmentarzyska spotykamy raczej nad Sanem, lub przy ujściu Wisłoka do Sanu (Grodzisko Dolne). Natomiast skarby i luźne znaleziska wyrobów metalowych rozrzucone są zarówno nad Sanem, jak i w dolinie Wisłoka czy Mleczki. Być może, że z omawianym skupieniem stanowisk wiązać też należy wielkie cmentarzysko w Bachórze-Chodorówce. Cmentarzysko to co prawda jest wysunięte dość daleko w górę doliny Sanu, ale leży w niezbyt dalekiej odległości od doliny rzeki Mleczki, oddzielone od niej niezbyt wysokim pasmem wzgórz. Pojedyncze stanowiska sięgają znacznie dalej na południe, w głąb Karpat. Spotykamy je rozrzucone pojedynczo w dolinie Sanu (Lesko), Jasiołki (Wietrzno), Wisłoki (Załęże) czy Ropy (Wysowa). Te wszystkie stanowiska wczesnej fazy grupy tarnobrzesckiej, sięgające w głąb terenów górskich wyznaczają nam przebieg szlaków komunikacyjnych łączących obszar omawianej grupy z Zakarpaciem.

W środkowej fazie rozwoju grupy tarnobrzesckiej, datowanej w zasadzie na V okres epoki brązu, powiązania grupy z południem ulegają wyraźnemu osłabieniu. Wzrastają natomiast wpływy ze strony różnych grup kultury łużyckiej i grupa tarnobrzescka pod koniec epoki brązu nieco bardziej upodabnia się do kultury łużyckiej. Dotyczy to zwłaszcza form naczyń, a także i wyrobów brązowych. W dalszym jednak ciągu omawiana grupa zachowuje znaczną odrębność w odniesieniu do sąsiadujących z nią grup kultury łużyckiej.

Przypisy

¹ M. Gedl, *Ze studiów nad genezą i wczesną fazą grupy tarnobrzesckiej*. *Archeologia Polski*, t. XV, z. 2, s. 365—386.

² Na przykład skarb ze Stefkowej pow. Lesko. J. Kostrzewski, *Skarby i luźne znaleziska metalowe od eneolitu do wczesnego okresu żelaza z górnego i środkowego dorzecza Wisły i górnego dorzecza Warty*, *Przegląd Archeologiczny*, t. XV, Wrocław 1964, s. 70—71, tabl. XXVI.

³ M. Gedl, *Dotychczasowe wyniki badań na cmentarzysku kultury łużyckiej w Chodorówce, pow. Brzozów*. Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus. Wrocław—Warszawa—Kraków 1968, s. 145—153. (tam zestawienie dawniejszej literatury). Dalsze badania na cmentarzysku w Bachórze-Chodorówce kontynuowane były w 1970 roku.

⁴ A. Krauss, *Odkrycia archeologiczne w tarnobrzesckim zagłębieniu siarki w latach 1955—1961*, *Materiały Archeologiczne*, t. IV, Kraków 1965, s. 349—350.

⁵ M. Gedl, *Sprawozdanie z drobnych prac archeologicznych prowadzonych na terenie województwa rzeszowskiego w 1955 r.*, *Sprawozdania Archeologiczne*, t. IX, Warszawa—Wrocław—Kraków 1960, s. 85—89. K. Moskwa, *Sprawozdanie z konserwatorskich prac wykopaliskowych na terenie województwa rzeszowskiego w roku 1961*, *Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1961*, Rzeszów 1961, s. 26—28. Tenże, *Konserwatorskie archeologiczne prace wykopaliskowe przeprowadzone w województwie rzeszowskim w r. 1962*, *Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1962*, Rzeszów 1962, s. 14. Tenże, *Badania na cmentarzysku łużyckim*.

kim w Grodzisku Dolnym powiat Leżajsk, Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1963. Rzeszów 1963, s. 15—16.

⁶ J. Janowski, Z badań nad osadnictwem prahisterycznym w Wietrznie pow. Krosno, Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1966, Rzeszów 1968, s. 141, ryc. 3 c, s. 140.

⁷ H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Berlin 1959, ryc. 29, 8, s. 194, ryc. 37, 8, 9, s. 202, ryc. 39, 5, 6, s. 203.

⁸ Nagnajów pow. Tarnobrzeg, Swiniary pow. San domierz z badań A. Kraussa.

Jerry Wielowiejski

Okresy późnolateński i rzymski w Polsce południowo-wschodniej

Celem referatu jest przedstawienie zarysu aktualnego stanu badań nad okresem późnolateńskim i rzymskim w południowo-wschodniej Polsce i ukazanie specyfiki tego regionu na tle obszarów sąsiednich.

Nie jest to zadanie łatwe ponieważ obecnie nie można mówić o zamknięciu jakiegokolwiek etapu badań. Wprost przeciwnie, znajdujemy się w początkowym okresie systematycznych prac wykopaliskowych oraz inwentaryzacyjnych, które dopiero za kilka lub kilkanaście lat mogą być uwiecznione monograficznymi publikacjami. Nie mogę z uwagi na charakter konferencji postawić się przedstawić ogólny stan naszej wiedzy o okresie późnolateńskim i rzymskim w ziemi raciborskiej. Ponieważ jednak okres ten i teren są dla jeszcze przedmiotem kilku innych referatów, ograniczę się tylko do paru węzłowych zagadnień, a mianowicie: osadnictwa, produkcji i wymiany, a zwłaszcza kontaktów z państwem rzymskim. Przy ostatniej kwestii główną uwagę skupię na możliwościach poznawczych, jakie dostarczają porównawczo traktowane znaleziska monet rzymskich.

pow. Przemyśl¹ oraz złoty stater z Trepicy pow. Sanok². Stater ten jest najstarszą monetą celtycką znaną w Polsce, gdyż został wybity w drugiej ćwierci II w p.n.e. Charakter tego znaleziska, podobnie jak szeregu innych, jest jednak niejasny.

Podobnie jak Z. Woźniak pisze, że niektóre monety celtyckie nie służyły na cele celtyckich celów wymiany lokalnej, lecz raczej służyły imi obcy kupcy za towary niejasne³.

Do najwcześniejszych importów monetach należą dwa naczynia brązowe znalezione w pow. tarnobrzaskim, a mianowicie dolna i górna⁴ i stannos z okolicy Tarnobrzega⁵. Kształt, okoliczności odkrycia tych naczyni są nieznane.

Najbardziej zagadkowym przedmiotem jest srebrna głowa byka wydobycia 28.VI.1926 r. w Radymnie z dna Sanu⁶. Ten unikalny egzemplarz obecnie zabytek mógłby mieć charakter kultowy. Datowanie jego na okres późnolateński wydaje się bardziej prawdopodobne, niż na wcześniejszy okres rzymski.

OKRES PÓŹNOLATEŃSKI

Okres ten w południowo-wschodniej Polsce jest bardzo słabo znany. Znaleziska osadnicze tegoż typu przeworskiego znany tylko z Grodziska Dolnego pow. Leżajsk¹, Zakrzowa pow. Tarnobrzeg² i ostatnio z Fredrośla pow. Przemyśl³, z nuzicką grobową z Gaci⁴ i Zuzawick-Kamienicy pow. Przeworsk⁵. Poza to w dwóch miejscowościach znaleziono pojedyncze fragmenty ceramiki typu celtyckiego: w Boguchwie pow. Rzeszów⁶ i w Krasnym w Turbi pow. Tarnobrzeg⁷. Dotychczas żadne stanowisko z okresu późnolateńskiego nie zostało systematycznie zbadane.

Nawet wtedy danych mamy do zewnętrznych kontaktów owych społeczności z terenami sąsiednimi, są to z jednej strony importy celtyckie, a z drugiej strony importy rzymskie.

W sprawie kontaktów monet celtyckich w Polsce, nie ma zbyt wiele danych. Na terenie woj. raciborskiego są to zwłaszcza monety z Modyki

OKRES RZYMSKI

OSADNICTWO

Dzięki intensywnym pracom wykopaliskowym ostatniego dziesięciolecia na stanowiskach osadniczych z okresu rzymskiego trzy z nich, mianowicie w Machówce pow. Przeworsk¹, Otałęży pow. Mielec² i w Lesku³ zostały zbadane na przestrzeni wynoszącej po kilkanaście arów. W mniejszym stopniu przekopano osady w Grodzisku Dolnym⁴ i Kozarni⁵ pow. Leżajsk, Krasicynie pow. Przemyśl⁶, Równan pow. Krosno⁷, Świerchowej pow. Jasło⁸, Turbi pow. Tarnobrzeg⁹, Wietrznie-Bani pow. Krosno¹⁰ i kilku innych miejscowościach. Trzeba pamiętać o tym, że były to wszystkie prace ratownicze.

Osady zakładano w miejscach dogodnych dla rolnictwa i hodowli, przeważnie na stokach wzgórz opadających łagodnie ku południowi. Niektóre osady np. w Machówce i Otałęży obejmowały